

XIV МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
«Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу.
Цінності у вищій освіті»

Академічна свобода & академічна добросовісність: національний вимір

Володимир Бахрушин
Професор, д.ф.-м.н.
НУ «Запорізька політехніка»
Національна команда експертів з реформування вищої освіти

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

07 листопада, 2025

With the support of the
Erasmus+ Programme
of the European Union

ROME MINISTERIAL COMMUNIQUÉ

Академічна свобода - це свобода академічного персоналу та студентів займатися дослідженнями, викладанням, навчанням та спілкуванням у суспільстві та з ним без втручання та страху репресій.

https://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf

Академічна свобода є невід'ємним аспектом якісного навчання, викладання та досліджень у вищій освіті, а також демократії. Це необхідна умова для того, щоб заклади освіти виробляли та передавалися знання як суспільне благо на благо суспільства.

https://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique_Annex_I.pdf

Закон про вищу освіту

Академічна свобода - самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом.

П.3, ч. 1 ст. 1

Деякі складники академічної свободи НПП

- ✓ Самостійно обирати/створювати форми, методи, засоби і технології навчання, навчальну літературу; визначати зміст освітніх компонентів
- ✓ Свобода від ідеологічного, політичного чи адміністративного тиску при викладанні
- ✓ Обирати теми, методи, напрями та об'єкти досліджень
- ✓ Висловлювати наукові позиції, публікувати результати досліджень
- ✓ Захист від втручання у наукову діяльність з боку адміністрації чи ззовні
- ✓ Право на публічні лекції, виступи, публікації у ЗМІ, участь у наукових дискусіях.
- ✓ Захист від цензури при поширенні наукової інформації
- ✓ Право брати участь у виборах керівництва закладу, у роботі вченої ради, органів самоврядування, інших колегіальних органів, наукових спільнотах, .
- ✓ Брати участь у програмах обміну, стажуваннях тощо
- ✓ Участь у міжнародних проєктах, обирати партнерів
- ✓ Захист від дискримінації та тиску, авторських прав на результати досліджень.

Деякі обмеження

- Воєнний час
- Академічна доброчесність
- Вимоги НРК, стандартів вищої освіти, освітніх програм, ...
- Ліцензійні умови, вимоги до акредитації, ...
- Затребуваність/готовність платити (суспільство, здобувачі, ринок праці, ...)
- Наявність необхідних ресурсів (фінансових, матеріально-технічних, кадрових, інформаційних, ...)
- Спеціальні вимоги/правила (медицина, ветеринарія, фармакологія, безпека, екологія, ...)

Деякі складники академічної свободи здобувачів

- ✓ Вибір освітньої траєкторії: право самостійно обирати освітні компоненти, викладачів, форми здобуття освіти
- ✓ Вибір теми курсових, кваліфікаційних і наукових робіт за погодженням з науковим керівником
- ✓ Участь у науково-дослідній роботі, конференціях, конкурсах, грантах
- ✓ Публікувати результати власних досліджень, висловлювати наукові позиції
- ✓ Вільно висловлювати думки, ідеї, наукові погляди, обговорювати спірні питання без страху покарання
- ✓ Заборона будь-яких форм цензури чи тиску в освітньому середовищі
- ✓ Визнання результатів навчання, здобутих у неформальній та інформальній освіті
- ✓ Участь через органи студентського самоврядування у прийнятті рішень щодо освітнього процесу; право представництва у колегіальних органах
- ✓ Право створювати студентські та молодіжні об'єднання, спілки, наукові товариства, бути їх членами
- ✓ Гарантії захисту від примусу до плагіату, фальсифікації, списування чи шахрайства
- ✓ Обов'язок дотримуватися академічної доброчесності у навчанні та дослідженні

Аспект	Україна	Magna Charta (1988)	Rome Communiqué (2020)	Tirana Communiqué (2024)
Рівень гарантій	Індивідуальний і частково інституційний	Загальний (декларативний)	Інституційний і системний	Інституційний + захисний
Свобода викладання й досліджень	Так	Так	Так	Так
Академічна доброчесність	Так, окрема норма	Імпліцитно	Так, у контексті якості	Так, як базова цінність
Академічна мобільність	Так	Ні (не акцентовано)	Так	Так
Участь в управлінні	Так (через колегіальні органи та самоврядування)	Так	Так	Так
Захист від тиску	Частково	Декларативно	Так (рекомендаційно)	Так (чітко підкреслено)
Інституційна автономія	Формально є	Основний принцип	Системно акцентована	Акцентована як умова свободи

Academic Freedom Index

Індикатори:

- свобода досліджень та викладання;
- свобода академічного обміну та поширення знань;
- інституційна автономія;
- цілісність кампуса;
- свобода академічного та культурного самовираження.

Academic Freedom Index

- ❖ Порушеннями академічної свободи вважаються будь-які неналежні втручання неакадемічних суб'єктів – політиків, призначених ззовні менеджерів, бізнесу, приватних спонсорів, релігійних та правозахисних організацій тощо.
- ❖ Не вважаються втручанням обмеження, встановлені академічною спільнотою, у т.ч. етичні стандарти, стандарти якості досліджень та публікацій, стандарти освіти, спрямовані на покращення викладання й т.п.

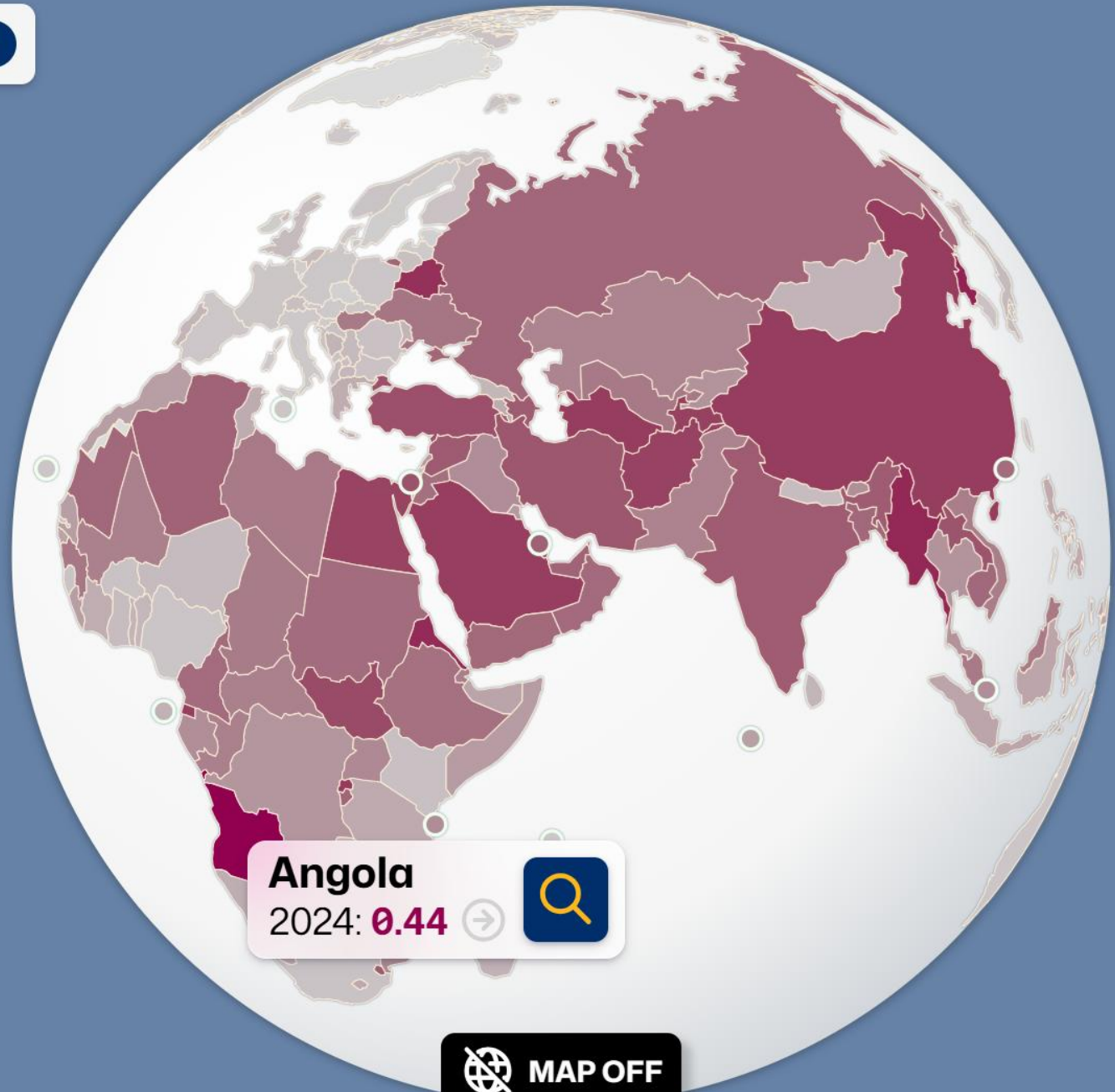
Academic Freedom Index

- ❖ Свобода поширення знань охоплює як їх поширення у професійному академічному середовищі, зокрема серед науковців, так і можливість вільного поширення наукових знань в ширшому середовищі.
- ❖ Не є порушенням академічної свободи отримання державного чи приватного фінансування та підзвітність спонсору. Але за умови, що університет залишається відповідальним за рішення щодо свого внутрішнього управління, фінансів, адміністрування, вибору та результатів досліджень, методів, що застосовуються, тощо.

Academic Freedom Index

- ❖ Під цілісністю кампуса тут мають на увазі відсутність ззовні спричиненої атмосфери небезпеки чи залякування. Зокрема, політично мотивоване спостереження, залякування учасників освітнього процесу, наявність студентів-інформаторів тощо. Але це не стосується пропорційних заходів безпеки від зовнішніх загроз.
- ❖ Свобода самовираження, зокрема передбачає свободу висловлювання своїх поглядів науковцями з політичних питань.

Academic Freedom Index

DATA: V-DEM V15

<https://academic-freedom-index.net>

Academic Freedom Index

Чехія	0,98	Киргизстан	0,46	Індія	0,16
Швеція	0,94	Ірак	0,41	Іран	0,14
Німеччина	0,88	Казахстан	0,36	Туреччина	0,12
Австралія	0,87	Малі	0,34	Таджикистан	0,08
Південна Корея	0,83	Чад	0,31	Китай	0,07
Бразилія	0,76	Узбекистан	0,29	Саудівська Аравія	0,07
Японія	0,76	Україна	0,28	Туркменістан	0,07
Замбія	0,75	Йорданія	0,25	Беларусь	0,04
Монголія	0,70	Судан	0,24	М'янма	0,03
США	0,68	росія	0,21	Північна Корея	0,02

Академічна доброчесність

Сукупність етичних принципів та визначених законами правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень. (Закон України «Про вищу освіту»)

Академічна доброчесність означає сукупність моделей поведінки та ставлення в академічній спільноті, що інтерналізують та сприяють дотриманню етичних та професійних принципів і стандартів у навчанні, викладанні, дослідженнях, управлінні, інформаційно-просвітницькій роботі та будь-яких інших завданнях, пов'язаних з місіями вищої освіти. (Tirana Communiqué, Annex I).

Рівні регулювання

1. Наднаціональний рівень (Рада Європи та ЄС)

- ❖ Європейський кодекс дослідницької доброчесності (ALLEA)
- ❖ The Council of Europe Platform on Ethics, Transparency and Integrity in Education
- ❖ ENAI – European Network for Academic Integrity

2. Національний рівень (Законодавство країн)

- ❖ Мінімальні вимоги
- ❖ Національні органи

3. Інституційний рівень (Університети)

- ❖ Кодекси і політики
- ❖ Процедури
- ❖ Превентивні заходи

Цінність	Зміст (сутність)	Закон України «Про освіту»	Magna Charta, ESG, ICAI, Rome/Tirana Communiqués)
Чесність (<i>Integrity / Honesty</i>)	Правдивість, відмова від обману, плагіату, фальсифікацій	Ключовий принцип академічної діяльності	Моральний імператив університетського життя, основа довіри до науки
Довіра (<i>Trust</i>)	Впевненість у доброчесності інших учасників освітнього процесу	Забезпечується через внутрішні кодекси та прозорі процедури	Є фундаментом культури якості та автономії закладів освіти (ESG, 2015)
Справедливість (<i>Fairness</i>)	Неупередженість, рівність можливостей, об'єктивність	Незалежності оцінювання і конкурсного відбору	Прояв демократичності та академічної свободи
Повага (<i>Respect</i>)	Визнання прав і гідності інших, повага до інтелектуальної власності	Передбачає належне цитування, культуру наукової дискусії	Основа колегіальності і відкритого діалогу в академічному середовищі
Відповідальність (<i>Responsibility</i>)	Усвідомлення наслідків власних дій у навчанні та дослідженні	Законодавчо визначена як обов'язок кожного учасника освітнього процесу	Особиста автономія та саморегуляція дослідника
Сміливість (<i>Courage</i>)	Доброчесність попри тиск чи спокусу порушення	Визнається етичним ідеалом	Захист істини й етики навіть у складних обставинах
Прозорість (<i>Transparency</i>)	Відкритість у процедурах оцінювання, управління, публікації	Зростаюче значення в національних стандартах якості освіти	Відкритість інформації створює довіру й підзвітність

Академічна доброчесність: Україна/ЄС

Критерій	Україна	Європейські документи (Magna Charta, ESG, Rome, Tirana)
Правовий статус	Закріплена в законі (обов'язкова норма)	Етичний і культурний принцип/цінність
Мета	Забезпечення довіри до результатів освіти і науки	Формування культури істини, довіри й якості
Акценти	Контроль, відповідальність, санкції	Профілактика, виховання, саморегуляція
Відповідальні інституції	Заклади освіти, НАЗЯВО, МОН	Університети, професійні асоціації, омбудсмани
Зв'язок із академічною свободою	Підтримує, але визначається окремо	Окремі, але взаємопов'язані цінності ЄПВО
Підхід до порушень	Каральний (адміністративно-правовий)	Виховний, репутаційний, інституційно-захисний

Деякі проблеми академічної доброчесності

- ✓ Академічний плагіат, самоплагіат
- ✓ Фабрикація та фальсифікація
- ✓ Фабрики дисертацій/статей/дипломних робіт/...
- ✓ Конфлікти інтересів
- ✓ Необ'єктивне/упереджене оцінювання
- ✓ Хабарі за іспити
- ✓ Списування
- ✓ Слабкість інституцій
- ✓ Штучний інтелект

Деякі причини порушень

- Розрив зворотних зв'язків між освітою/наукою та суспільством/економікою/...
- Невиправдані вимоги
- Розрив між вимогами та ресурсним забезпеченням
- Невиправдані пільги, доплати, ... за наявність наукового ступеня працівникам неакадемічної сфери
- Імітація наукової та освітньої діяльності («вченим ти можеш не бути, а кандидатом бути зобов'язаний»), «культура формальності»
- Несформована культура академічної доброчесності у багатьох академічних спільнотах
- Нечіткість норм, що веде до відсутності реальної відповідальності за їх порушення

Резонансні випадки без наслідків

- ✓ Урсула фон дер Ляєн (президентка ЄК, экс-міністр оборони Німеччини) - 40 сторінок запозичень у дисертації без цитування
- ✓ Віктор Понта (екс-прем'єр-міністр Румунії) - 85 запозичених сторінок дисертації з 162 без цитування
- ✓ Ігор Матовіч (прем'єр-міністр Словаччини) - дисертація — компіляція з нецитованих джерел (визнав, що "склав її з різних частин")
- ✓ Клаудін Гей (президент Гарвардського університету) - Плагіат у кількох статтях (виявлено близько 50 випадків текстових запозичень без цитування)

Резонансні випадки з наслідками

Кримінальні вироки у випадках, коли:

- порушення академічної доброчесності мали важкі побічні наслідки (зокрема у медицині, фармації)
- порушення академічної доброчесності (фабрикація, фальсифікація, самоплагіат поєднувалися з безпідставним отриманням бюджетного фінансування
- створення «фабрики дипломів», що продала кілька тисяч дипломів та академічних довідок медсестер для допуску покупців до кваліфікаційного іспиту і отримання ліцензії на професійну діяльність.

Дякую за увагу!